

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**USMENA KNJIŽEVNOST RAŠĆANA U KONTEKSTU
CRKVENO-PUČKE BAŠTINE**

IVANA ŠIMIĆ

SPLIT, 2015.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij *Hrvatska usmena književnost*

**USMENA KNJIŽEVNOST RAŠĆANA U KONTEKSTU
CRKVENO-PUČKE BAŠTINE**

Studentica

Ivana Šimić

Mentor

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2015. godine

KAZALO

Uvod	4
1. Negdanji život u Rašćanima	6
2. Advent	13
2.1. Sveta Luca	14
3. Badnjak	16
3.1. Badnja večer	17
4. Božić	19
5. Nova godina	20
6. Sveta tri kralja	21
7. Poklade	22
8. Korizma i Uskrs	23
9. Jurjevo	26
10. Ivanje – Sveti Ivan litnji	27
11. Svi sveti i Dušni dan	28
11.1. Brecanje zvona	28
12. Velika Gospa	29
13. Usmene priče	31
13.1. Priča o volu	31
13.2. Priča o ženidbi	32
14. Dnevne aktivnosti	33
15. Specifičnosti Rašćanskoga kraja	35

15.1.	Bikla	35
15.2.	Rondari.....	35
15.3.	Baraban	35
15.4.	Križni put	36
15.5.	Buklija.....	36
15.6.	Prstenak.....	36
	Rječnik	37
	Zaključak.....	43
	Izvori	44
	Vlastiti terenski zapisi	44
	Popis kazivača	44
	Literatura	45
	Sažetak	48
	Summary	49

Uvod

„Narod koji čuva svoju prošlost, ne mora se bojati za svoju budućnost!“

Mate Selak¹

Zemlja, iz koje smo ponikli, koja nas je rodila je naše najveće blago. Ona nam je dala život. Ona je naš kraj, naše selo ili grad, naša domovina, naša majka. Rašćane su moj kraj, moje selo u kojem sam naučila prave vrijednosti života i u koje se i dan danas vraćam upravo kako bi obnovila te vrijednosti i pronašla mir u prirodi. U svom radu obratila sam pozornost na njegovu duhovnu, kulturološku, ali i povijesnu vrijednost te iznijela bilješke koje zapravo predstavljaju sjećanja ljudi koji su na tim prostorima živjeli i radili. Rašćane su njihova domovina. One su prostrane ravnice, plodni voćnjaci, oštar kamen, zlatna pčela, klip kukuruza, cvrkut ptica, mirisno vino.

Taj kraj, poznat i po bogatoj crkvenoj baštini, uspio je, barem što se tog segmenta tiče, odoljeti zubu vremena. Stare crkve, Sveti Mihovil i Sveti Stjepan (Stipan) dašak su naše prošlosti koja neizbježno utječe na našu budućnost. Gradnja najstarije, a u ovom slučaju starije crkve sv.Mihovila, počinje oko 1500.godine. Turska vlast i razdoblje mira nakon tursko-mletačkog rata u 16.st. ostavili su traga na narodu. Tamošnji su katolici morali posegnuti za ponovnom izgradnjom svojih ognjišta, ali i za izgradnjom najvažnijeg doma od svih domova, crkve. Pored duhovne i povijesne, važnu ulogu ima i kulturna baština.

Od Srednjega vijeka ostali su samo stećci kao spomenici toga vremena. Činjenica da su ondašnji Rašćanci, ali i pripadnici drugih zabiokovskih župa uspjeli obnoviti ili pak nanovo podići pet crkava, govori mnogo o njihovoj iznimnosti. Vrlo su bitnu ulogu odigrali katolički svećenici koji su poticali svoje župljane, neizbježne nosioce toga teškog tereta izgradnje.

Kroz rad ćete se susresti s mnoštvom kršćanskih blagdana viđenih u očima mojih kazivača. Nažalost, nisu svi blagdani jednako slavljani i štovani, ali to ipak ne umanjuje njihovu prisutnost u Rašćanima. Naši su župljani veličali Boga i redovito mu se molili. Možda je upravo to i najvažniji razlog opstanka naših crkava. Iako odveć stare i pomalo zaboravljene

¹ Selak, Mate, *Moje Rašćane* u: *Rašćane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Rašćane 2000., str. 84.

od mladoga svijeta, ove se dvije crkve ubrajaju u kulturnu baštinu sela. One su, osim običaja, jedino kulturno bogatstvo sačuvano do današnjih dana.

Sve to su Rašćane, vrdolska župa koja u sjećanjima mojih kazivača plamti poput žive vatre i ne dopušta da bude zaboravljena poput mnogih drugih. Zahvaljujući usmenim pričama koje se prenose s koljena na koljeno, njihov kraj, njihova domovina živjet će i na papiru.

1. Negdanji život u Rašćanima

Počeci mnogih naselja, a slično i crkvenih župa, gube se u tami davnih stoljeća iz kojih ili uopće nema pisanih povijesnih svjedočanstava ili ih je premalo. Tako je i u slučaju stare vrdolske župe iz koje je ponikla današnja župa Rašćane.² Četiri su stoljeća proletjela od podizanja crkava Sv. Mihovila Arhandela i Sv. Ivana Krstitelja u starom Vrdolu, ali župa je, očito mnogo starija. Pretpostavku da su i spomenute crkve podignute na mjestu mnogo starijih, smatramo gotovo sasvim sigurnom, jer su turske vlasti rijetko dopuštale popravak oštećene crkve, a gotovo nikad podizanje nove na nekom mjestu na kojemu prije toga nije bila nikakva starija crkva. Turski su osvajači već u svojim prvim prodorima prema Vrgorcu i Imotskom tijekom druge polovice 15. st. oskvrnuli, opljačkali i narušili sve starije crkve u tim zagorskim predjelima makarske biskupije, a oštećene crkve su se pretvarale u hrpu ruševina.

Kad je nakon pedesetak godina takvih sve učestalijih napada i pustošenja i u tim krajevima uvedena redovita turska vlast, zavladao je mir pa su se mnogi bjegunci vraćali na svoja stara ognjišta. Novi su im gospodari obećavali sigurnost, jer im je odgovaralo da zemlja bude obrađena i da raja plaća poreze. Tako se život u zabiokovskim prodolinama polako obnavljao, pa i vjerski, a to znači katolički jer taj kraj islamizacija nije zahvatila. Povratnicima je zacijelo u sedamdesetim godinama 16. st. nove neprilike donio opasni tursko-mletački rat nazvan ciparskim.

Zbog svega toga moralo je proći 16. st., dok su u tim krajevima obnovljene skromne seoske kuće, namaknuta stada te opet obrađene njive, dočići i vrtache. U poznatom zapisu Tome Jurčića o gradnji već spomenutih crkava opisane su prilike u kojima se odvijao crkveno-vjerski život: „U ovo vrime ne biaše crkve u svoj Gorskoj Župi nego se mise govorau na tri mesta, to jest: u Orašju, u Postinja i pod kljenom kod Sv. Miovila, a u velike blagdane govorila bi se u Orašju.“³

Veći broj sačuvanih srednjovjekovnih stećaka kod tih crkava ukazuju da su na tim mjestima bila prastara groblja, prije turskih upada po svoj prilici i crkve, a opći je običaj bio da se u selima pod turskom vlašću, koja su ostala bez crkve, sv. mise služe na grobljima. To

² Rašćane su prekrasno malo selo iza planine Biokovo koja štiti Makarsko primorje. Pripadaju općini Vrgorac, te Splitsko-dalmatinskoj županiji.

³ Kovačić, Slavko, *Četristoljetna crkva sv. Mihovila u Rašćanima* u: *Rašćane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g., Župa Solinskih mučenika – Solin, Rašćane 2000.*, str. 10.

što su katolici nastanjeni iza planine Biokovo u prodolinama rašćansko-župskoj i zagvoškoj uspjeli na prijelazu iz 16. u 17. st. obnoviti ili nanovo podići čak pet crkava, od kojih su četiri u bitnomu sačuvane do danas može se smatrati velikom iznimkom i za ondašnje prilike pravim čudom. Bio je to prije svega plod njihove neobične odvažnosti, samopouzdanja i požrtvornosti. Opće prilike ni tada nisu bile povoljne, jer se vodio tzv. *Dugi rat* (1593-1606) između Osmanskog carstva i njemačko-rimskog cara Rudolfa, koji je bio i ugarsko-hrvatski kralj. Katolici su u turskoj državi ionako imali najlošiji položaj od svih drugih kršćana, a turskim su vlastodržcima osobito bili zazorni u vrijeme ratova s europskim katoličkim vladarima. Međutim, Mletačka republika se u novi rat nije miješala, a uskočki su se protuturski udari s mora izvođeni pod pokroviteljstvom cara i pape, tada usmjeravali na Klis pa nisu zahvaćali Makarsku, njezino primorje i zaleđe. Tako je i Vrdol bio u miru. U zapisu o gradnji crkava Sv. Mihovila i Sv. Ivana u starom Vrdolu, onakvom kakav je preko raznih prepisivača do nas došao, stoji da je 1599. god. u Župu, tj. u Gornji i Donji Vrdol došao za kapelana fra Mato Matić iz Podace kojega je zabrinulo „mučno stanje brez crkve i brez crkvenoga resa“. Autor spomenutog zapisa, Juričić kaže: „Kapelan i prokuraturi kupiše sve kako se može reći sv. Misa“, i nastavlja: „U ovo isto vrime s nastojanjem istoga kapelana i prokuratura ozgor rečeni imadoše ferman i počеше graditi u prolitje Svetoga Miovila.“⁴

„Rašćanci i ostali stanovnici Donjega Vardola svake godine odgovaraše redovinu svom pastiru (župniku) na kuću kako slidi:

1. O Božiću somun kruva i pleće, a Rašćanci odviše i 3 gazete na kuću za lemozinu triju božićni misa.
2. O Uskarsu na svako čeljade od ispovidi po jedno jaje.
3. Duhovii jedno runo vune i sir večernji i jedno prizimnjeno jaje.
4. Odviše masla po razlogu marve koju svak imade daje koja kuća oku, koja po oke, a koja litru masli, ali najveći dijo daje po po oke masla.
5. Vina daje svaka kuća koja osam, koja deset oka.

⁴ O gradnji crkve Sv. Mihovila: „Ovo se piše za vikovnju uspomenu. Ovo bi izvađeno i izpisano iz libra staroga, koje se nalazi u caruvi S. Miovila od Vardola u Gorskoj Župi. I ovo izpisah ja fra Nikola Gojak, a staroga plemena Nimičić na 22. miseca juna na 1762. Neka se znade početak S. Miovila arkandela na 1599. budući ministrom p. o. fra Antun Milinković iz Fojnice, a gvardianom od Makarske o. p. fra Ilija Neretaš, a kapelan o. p. fra Mate Seočanin, kapelan od Vardola. Ogradi isti S. Miovila i kupi figuru na veliki otar i figuru S. Franceška, i posveti prisvitli g. biskup od Sofie na poštenje S. Miovila...“

6. O ženidbami daje divojka čorape, kum daje peticu za lemozinu misnu, a mladoženja somun kruva, bocu vina i pleće (but od kože).
7. Svaka kuća daje varićak guvanjski pšenice.
8. Običaj jest da žena na uvađanju u crkvu po porođenju daje jednu pogaču u prisan (bez kvasca).
9. Kad je martac, zovu pastira na ručak, gdi on naređiva molitve za martvoga po tri puta i kupi se lemozina od svi koji su na ručku pak se daje misniku pastiru da izgovari mise. Kuća paka martvoga daje po 30 misa i jednu kantanu.
10. Običaj jest da daju ručak pastiru u svaki dan svetačni.“⁵

Petar iz Tuzle (Petrus Salinates) imenovan je sofijskim biskupom 1601. god., a smatra se gotovo sigurnim da je on svečani obred posvete rašćanske crkve obavio između 1604. i 1615. god. tj. poslije ubojstva upravitelja makarske biskupije N. Ugrinovića, a prije ustoličenja biskupa Bartula Kačića. Ne bi bio red pisati o gradnji vrdolskih crkava, a izostaviti potresni podatak o patnjama i nametima kojima su bili izloženi katolički vjernici. Opisao je to Toma Jurčić, jedan od uhićenih i osuđenih na smrt, a potom uvjetno pomilovanih:

„Došao je u ove strane opasni Tatar paša te poslano u Rašćane svoje čauše (časnike koji su prenosili njegove naredbe). I zatekoše nas na misi u Svetom Miovilu na svetoga Franu, i ufatiše mene, Cinrešu i Matija Brnjića i dovedoše na imotu istomu paši, pak nas odvedoše na guvno (iz starih zapisa saznajemo da je to Duvno) u veruga; i pade na Brišniku na vodu, ondi udilaše dva koca, i namazaše i nas povališe da nas metnu na kolac, sve za rečeno zvono. Ali Bog i sveti za koje podnismo ovu muku čini da priteku niki prijatelji i činiše da nam prosti život, ali nas učini 500 groša, i ove jaspre dadoše Vrdo Gornji i Donji, i zapade na kuću blizu po 15 dukata“.⁶

Ne može, a da vas ne zadivi spremnost ondašnjih katolika na velike materijalne žrtve, kako bi spasili živote trojici svojih ljudi, a prije i poslije toga žrtvovanje za gradnju svojih crkava, u kojima su slušajući Božju riječ crpili duhovnu snagu za život te osnaživali nadu u

⁵Kovačić, Slavko, *Izbor iz povijesnih vrela o župi Rašćane* u: *Rašćane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Rašćane 2000., str. 71.

⁶*Isto*, str. 20.

bolju budućnost svoju i svoga naroda te ujedno otvarali sebi obzorja vječnoga života s Bogom. Crkva slavljenica Sv. Mihovila Arhandela isto i danas znači kršćanskim vjernicima, i ne samo njima.

Don Mate Selak o svojim doživljajima (ulomci) proživljenim u voljenim Rašćanima:

Rašćane se poput saga prostiru u pitomoj kotlini sa sjeverne strane planine Biokova i visoravni iznad same kotline i brda Kitice i Radovana. Cijeli taj kraj zadržao je naziv Gornje i Donje Rašćane. U Donjim Rašćanima od sela Župa pa do sela Kozice prostire se pitomo polje u kojem uspijeva loza, koja daje na daleko poznato bilo vino. Ona je pod utjecajem mediteranske klime, koja se provlači od doline Neretve kroz tjesnac Vrgorca pa do Turije. Zato tu uspijevaju i maslina smokva i puste likovite biljke. Narod se je oduvijek bavio poljoprivredom i stočarstvom, a pri drugog svitskog rata gajio se je vrlo kvalitetan duhan. Obitelji s brojnom dicom su odile trbuhom za krvom, najčešće u Argentinu, Njemačku i Australiju. U Rašćanima je unda bila samo jedna škola u koju nisan iša jerbo san bio iz udaljenog komšiluka. Nije nama bilo ko današnjoj dicit, ako je iko iša u školu iša je na noge po nekoliko kilometara. Divno je bilo gledat divojke i mladiće kako se pivajuću gangu poput rijeke slivaju k crkvi sv. Mijovila ili sv. Stipana. Kad bi se dica vratila iz crkve pripovidala bi onoj starčadi koji jadni nisu mogli odit k crkvi. To je bio dokaz da su slušala misu i toga se mi stariji s ugođajem sićamo. Danas se ne susreću divojke i mladići, samo stari ljudi. Najveća, užasna tragedija. dogodila se je u Rašćanima 29. kolovoza 1942. Oko 9 sati jutri počeo se dizat gust crni dim od zapaljenih kuća susjednih sela Kozice, Dragljane i Ravče. Oko podne počele su gorit i rašćanske kuće. Ljudi su se pitali šta je bilo, a prva glasina je bila da Talijani provode kaznenu ekspediciju protiv partizana, koji su počeli praviti diverzije iz svojih baza na Biokovu. Niko ni slutija nije da su to bili četnici iz hercegovačkih Pribilovaca i Nevesinja, koji su klali sve šta se micalo i što je njiova kazna dovatila. U tom krvoločnom naletu zapaljeno je pola Donjih Rašćana i poklano 39 nevinih žrtava. Među tin žrtvama bijahu i dva popa: don Ivan Čondić, rašćanski župnik i don Josip Braenović, župljanski župnik. „Kao šesnaestogodišnjak bio san na pogrebu ubijenog Čondića. Uvik mi je u sićanju osta njegov iznakažen lik, posebno vrat i glava koje je iznakazila četnička kama. Možda je to utjecalo na moje svećeničko zvanje pa uziman slobodu da o tome pričam. Ako je istinita uzrečica hrvatskoga velikana, znanstvenika i svećenika don Frane Bulića: 'Saxa loquuntur'- kamenje

govori, onda nam naša crkva sv. Mijovila i kamenje oko nje govori di smo ponikli i di ćemo nać svoj smiraj uz naše pokojnike, koji nas čekaju.“⁷

Nekoliko ulomaka iz monografije *Put u Imotu* Petra Gudelja:

U snu najjaće boli otkinuta, nepostojeća ruka. Raščani su imotska južna otkinuta ruka. Kojom je imotska krv stoljećima-tisućljećima tekla k moru. More teklo u Imotu. Preko Raščana vodio uljni i medeni put. Njim maslinovo ulje teklo iz primorja u Imotu, iz Imote u primorje med. Pomiješana s uljem i medom, tekla krv. I primorska se: ženska, mlada i mirisna krv uspinjala uz Stazu. Za ruku je vodila muška vatrena vlaška krv. Kao vatrene konje u epskim pjesmama, u konabama, u zemlji, držali vino. Ostavljeno samo, rzalo, njiskalo, udaralo kopitima u dna hrastovih bačava, u zemlju. Pjevalo u mišinama (janjeća, kozleća koža, obrijana i očiščena, služila je za prijenos vina) i buraćama (ovčja ili kozja koža, slična mišini, ali manja, danas postoje gumene u kojih se ulijeva vrela voda, a služe za grijanje nogu u hladnim posteljama). Raščani, prvi put spomenuti 12. kolovoza 1434., u povelji kojom Juraj Vojsalić, vojvoda Dolnjih Krajeva i sinovac Hrvoja Vukčića Hrvatinića, vraća knezovima Jurjevićima sela u Gorskoj župi: Dragljan, Kozicu, Hraštane i Vrdol, koje im je bio oteo vojvoda Sandalj Hranić. Ako je na području srednje Dalmacije najstariji hrvatski ćirilski natpis, što ga je majstor Radonja oko 1184. g. uklesao u Povaljski prag na Braću, onda bi najmlađi hrvatski ćirilski natpis bio natpis na Pavićevu križu u Raščanima. Živila su tu prezimena: Sokoli, Ercezi, Panžići, Ožići, Nuići, Knezovići, Lendići, Bašići, Belaići, Družijanići, Prgometi, Selaci, Pavlinovići.⁸

Prigodom 40. obljetnice mučeničke smrti nedužnih žrtava rata i zločinačkog spaljivanja sela u Vrgorskoj krajini, pročitano na komemorativnoj misi u crkvi sv. Stjepana u Raščanima, u nazočnosti 25 svećenika i velikog broja vjernika:

„Četrdeset godina u plamenu Četrdeset godina u kamenu

Ovom, vjekovima suncem opečenom, Još se viju crne marame...

Crne marame praznih srdaca, Marame zastave crnih zgarišta,

Marame crne, ali i crvene: Od noževa, Od pušaka,

⁷Selak, Mate, *Moje Raščane u: Raščane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Raščane 2000., str. 81.

⁸ Gudelj, Petar, *Raščani u: Raščane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Raščane 2000., str. 89.

Od vataara, od voda...

Četrdeset godina od jeze i straha; Straha koji se uvlači pod kožu,

Diže kosu na glavi, Utrobu para povraćanjem,

Noć prekida snoviđenim utvarama: Utvare su bile dugačkih prljavih brada,

Rasčupanih kosa, Crvenih usana od krvavih noževa,

Pomućenih očiju od bezumlja Nakićeni znakovima smrti

Od šajkače do cokula, Od ruku do krvničke duše.

Gospodine, oprosti! Oprosti žrtvama i krvnicima...

Crnine polako nestaje, Dim se razilazi...

Lelek se još uvijek ponovi, Jer nema muža,

Nema sina Biblijska Rahela još uvijek plače

U Rami-Rašćanima i mnogim ovakvim dolinama... Vrijeme je lijek za mnoge rane,

mnoge jade. Ostadoše još mnogi spomenici, mnoge zidine,

Ali i oni se samo ruše i mi ih rušimo,

I nož, I puška, I vatra, I voda.

I rušenje zidina Sve samo rušenje! – A gradnja?!

Preplašen, napušten Starac umri od žalosti, Sin pobježe od pomućene mladosti,

Zato se najmanje gradi, ne gradi se pravo, Ne gradi se ljubav,

Ne gradi se sloga, Ne gradi se za čovjeka; Gradi se za umišljenu čast.

Čak su i mnogi nadgrobni spomenici umišljena čast. Ovim pokojnicima

Bog je spomenik, Molitva cvijeće... Čast grobovima-živima sloga!

Sloga jednoga s drugim dijelom sela, Sloga sela sa selom,

Sloga naroda s narodom, Sloga čovjeka s čovjekom,

Samo nek nosi znak života Nek nosi znak čovještva!

A čovjek je od Boga. Nek Bog kroz našu ljubav skine crne marame,

Podigne spaljena zgarišta, Premosti stoljetne nesloge...

Tko je Stjepanov? Tko Mihovilov?

Svi smo Božji-svi Kristovi! Svi smo ljudi od istoka do zapada sunca,

Od sjevera do juga. Bacimo puške, bacimo noževe,

Ne palimo zloćudne vatre. Ne mutimo bistre vode,

Pokoj vječni mrtvima; Ista-Božja ljubav živima.“⁹

⁹ Pavlinović, Vjeko, *Žrtvama u spomen u: Rašćane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Rašćane 2000., str. 93-95.

2. Advent

Advent ili vrijeme došašća najljepše je vrijeme u kršćanskoj godini. Tada vjernici radosno iščekuju Isusov dolazak. Blagdansko vrijeme prožeto je simbolom broja četiri. Naime, slavljenje Adventa datira još iz 4.st., a sam Advent sastoji se od četiri nedjelje koje prethode Božiću. Te četiri nedjelje simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do Kristovog dolaska. Vjernici svake nedjelje pale jednu od četiri svijeće na božićnom vijencu. Iza prve nedjelje Došašća počinju zornice ili rane mise. Na zornicama se moli i pjeva u čast Djevice Marije. Zora je simbol Kristova dolaska, a ujedno je i znak krvi koju je Isus prolio za narod i time pobijedio grijeh i ostvario vječni spas. U vrijeme Došašća narod posti, moli se i priprema sve za doček Gospodina.¹⁰

U ovo su se vrime u nas klali gudani pa bi unda muški puvali mirića i oprali ga i osušili. To im je bija balun. Na kominu se ložila vatra, naši stari bi se mrvu opili pa bi nas strašili, pričali priče o vilama i višćicama. Mi smo se dica bojali, ali smo te priče slušali ko evanđelje. U nas u selu nema nikakvih posebnih priprema nego narod radi kako mu volja. Poštuje se post i sveta misa, a žene spremaju kuću, čiste. Odile bi one i u drva, u pašu a večer bi prele. Unda se odilo po vas dan u pašu, a sve bi se izglancalo doma. A sve bilo drveno. To bi se posli žutilo ka limun. Nije unda ni rane vele bilo, brašna nije bilo kupit, nego da je valjalo samlit da bi ima kruva za sutra. Težak je život bio našim starima, nisu oni imali slavlja ko mi danas. Dicu bi mater pripremila za u crkvu, najbolju robu im obukla, košulje ispeglala i ručak spravila. Na se bi zadnju mislila. Ali nisu se naši stari nikad žalili, sve su nastojali najbolje u to vrime iznit i počastit se i otić u crkvu i opet su bili sritniji od nas danas.¹¹

¹⁰ Usp. Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 415.

¹¹ Kazivačica: Ljiljana Bašić.

Pošto bi bilo cura za silo i bija bi snig i kiša, tribalo je ranit živinu i nosit vodu iz saranča i kopat oko loza, a mladići bi dolazili na silo i plašili nas. Bili bi ko dica, nisu bili za ženidbu ni mi za udaju. Tad je svak svakoga volio, nije bilo nikakve mržnje ni psovke. Unda kad bi došli stariji ljudi na silo, mater bi skuvala divenice, kulina i metnila bi u krto više komina da se to suši. Nekad bi mi otac oša izakuće, odnit vode živini ili štogod radit, a unda bi ti gosti bržebolje uza skale se uspentrali i pokrali divenice, pečenice. Sutradan bi ćaća reka ko je dira meso a moj brat i ja koji nikad nismo izdavali jedno drugo bi smo se snašli i rekli da je doša kum Antiša s prijateljima i da je iša u lov i unda da smo mi njih počastili. I ćaća je bija zadovoljan kad smo mi njega kao kuma počastili.¹²

2.1. Sveta Luca

Podrijetlom Sicilijanka, ova je svetica podlegla strašnoj smrti 13. prosinca 303. godine. Iako se o njenom životu vrlo malo pouzdano zna, on je isprepleten brojnim legendama. Prema jednoj legendi Lucija¹³ je potjecala iz imućne obitelji i imala je zaručnika. Jednog dana hodočastila je grob svete Agate moleći za ozdravljenje bolesne majke. Ukazala joj se Sveta Agata i predvidjela joj skoru mučeničku smrt. Po povratku u Siracusu Lucija je otkazala zaruke i odlučila sav imetak podijeliti siromasima. Time je uvrijedila zaručnika koji ju je prijavio vlastima pod optužbom da je kršćanka. Lucija je zatočena i mučena, ali se svoje vjere nije odrekla. Osudili su je na smrt odrublivanjem glave, ali je prije smrti uspjela primiti euharistiju i predvidjeti skoru smrt Dioklecijana i kraj progona kršćana. Njeno predviđanje ubrzo se ostvarilo, a ljudi su je počeli štovati u 5. stoljeću. Sv. Luciji su izvađene oči i stavljene na tanjur, pa se smatra zaštitnicom očiju i vida. Na slikama se često oslikava s očima na tanjuru, s bodežom i s uljanicom – svjetiljkom. Jedna druga legenda svjedoči da je jedan mladić bio očaran ljepotom Lucijinih očiju. Lucija je tada sama sebi iskopala oči, da ih pošalje nasrtljivom mladiću. Mladi poganin je bio toliko ganut Lucijinom gestom da je i sam postao kršćaninom. S blagdanom Sv. Lucije¹⁴ odbrojavamo dvanaest dana do Božića. Raščanci tada siju pšenicu za božićnu svijeću. Ta će pšenica rasti sve do Nove godine kada se obično baca. Po visini narasle pšenice svaka obitelj može prosuditi kakva će joj biti godina. Ako je pšenica velika, mogu očekivati uspješnu i plodonosnu godinu.

¹² Kazivači: Marija Pavlinović i Branimir Prgomet.

¹³ Usp. Marko Dragić, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 425, 426.

¹⁴ Usp. Marko Dragić, *Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata*, Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe, br. 24, Mostar, 2010., str. 129-153.

Sijanje božićne šenice bilo je posebno. Donili bi iz ambara malo čiste šenice, potopili u mlaku vodu i ostavili priko noći da nabubri. Sutra bi u malu kanticu od goveđeg gulaša metnili zemlje, gnjoja i posijali šenicu. Držali smo je na svitlu kraj šporeta. Na Božić bi je omotali papirom i nosili u crkvu.¹⁵

¹⁵ Kazivač: Mirjana Šarić.

3. Badnjak

Dan uoči Božića koji je u folklornom pogledu najraznovrsniji i najbogatiji dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Po običajima koji ga karakteriziraju možemo ga podijeliti na tri razdoblja: Badnje jutro, Badnji dan te Badnju večer. Za prva dva razdoblja karakteristični su: post, priprema za doček Božića, škropljenje „kršćenom“ vodom, kićenje domova, vrtova, njiva, groblja...

Od Badnjaka do blagdana Sveta tri kralja posvećena je velika pozornost drvu badnjaku. Paljenje toga drveta, badnjaka¹⁶, spominje biskup Martin iz Bracare (Španjolska). U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka: hrast i klada (panj). Iako se najčešće pale tri badnjaka, u Rašćanima svaka obitelj pali onoliko badnjaka koliko želi. Ti se badnjaci polijevaju vinom i stavljaju na ognjište. Učini se znak križa nad njima te se tad nastavljaju običaji pjevanja božićnih pjesama i nazdravljanja skorom Kristovom rođenju.

Negdi u listopadu pok. otac bi usika badnjake za Božić da se malo prosuše kako bi bolje gorili. To su uglavnom bile tri vrste drveta: grab, dub i kljen. Jedno deblo bilo je tanko i kvrgavo – Sv. Stipan, drugo malo deblje – Sv. Ivan, a treće lipo i glatko – Božić. Na badnji dan mater bi zamisla tisto za uščipke i potopila bakalar. Mi bi dica svitlali kuću, a ćaća bi otiša u selo po vino, kršćenu vodu i bršćan/bršljan. Mater bi frigala te uščipke, provrtila ih vrtenom i slagala u teću. Skuvala bi najlipši bakalar. Kad bi se ćaća vratija iz sela svi zajedno bi blagoslivljali kuće, pojate, saranče i kitili ih bršljanom. Posli večere otišli bi u strica na loženje badnjaka pa bi onda svi došli u nas. Mater bi posula kuću slamon, a mi dica bi sidili oko komina. Muški bi unosili badnjake, prvi stariji brat i reka bi: „Dobro ti doša Sv. Ivan!“, drugi stric: „Dobro ti doša Sv. Stipan!“ i treći ćaća: „Dobro ti došlo Porođenje Božje!“. Kako su ulazili u kuću tako je svak stavlja svoj badnjak na komin. Mater bi pošćropila badnjak kršćenom vodom i onda bi svi molili i pivali božićne pisme. Mater bi u veliki lonac navisila kaštradine, svinjetine i dr.mesa za sutrašnji ručak. Poslije toga smo išli radit kruškovac. Sutra ujutro bi se sladili suvim smokvama, orasima, rakijama. Za ručak je bilo

¹⁶ Usp. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 230.

sviega: divenica, kiselog kupusa, juve, mramornog kolača i dr. Išli smo na misu u Sv. Mijovila, a nakon mise bi užinali poda stranom (dio sela) s prijateljima i kumovima.¹⁷

Najprije bi se pripremalo za ubit svinje takorekuć naše gudane i unda kad bi se ubili mi nismo imali, ni braća ni sestre za ispalit petarde, ni pištolj nego bi puvali od gudana mirić. Njega bi izvadili iz svinje i sušili. Mi bi dica svi ispalili po jednog i to bi nam bila zabava.¹⁸

3.1. Badnja večer

Badnja večer je jedan zaista poseban trenutak u svakoj kršćanskoj obitelji. Sve se priprema za doček Božića. U našim se krajevima nekada davno rasprostirala slama¹⁹ po cijeloj kući. Ta je slama simbolizirala okružje u kojemu se rodio Gospodin. Za Badnju večer su karakteristične i božićne svijeće na stolu, zdravice, čestitanje i ophodi, pjesme, krijesovi i još štošta. U svakome zavičaju, narod bi slavio Badnjak okupljen oko ognjišta, pjevajući Božićne pjesme i to najčešće „U sve vrime godišća“. Kada bi odlazili kod rodbine ili u goste, Rašćanci bi pri ulasku u nečiji dom domaćina srdačno pozdravili: „Valjen Isus na vike! Na dobro vam došla Badnja večer!“. Domaćin bi im tada odgovorio: „Vazda Isus! Dobro mi došli! Nije kuća tisna di nije čeljad bisna!“. U domu i oko doma, usprkos siromaštvu i neimaštini, ljudi su se trudili održavati i njegovati običaje. Svaki je dom krasio vijenac, najčešće od bršljana, pomno ubranog i napravljenog baš za tu prigodu. Nisu naši stari Rašćanci dali do znanja kakav im je život. Badnji dan i Badnju večer, kao i ostale Božićne blagdane slavili su ponajviše u duhu naše kršćanske tradicijske kulture. Bilo je važno pokazati dobrotu i blagost, ali i skromnost i velikodušnost. Darivanje nije bilo samo materijalno. Prije svega, ono se odražavalo na duhovnoj razini. Nakon Badnje večeri, čekao ih je najveseliji kršćanski blagdan. „Na dobro vam došlo porođenje Isusovo“, čestitali bi jedni drugima. Netko bi se istu večer i počastio blagoslovljenom hranom, a najčešće su to bili djeca i mladi.

I na samu Badnju večer skupila bi se naša obitelj i stric i strina i njiova dica i uz jednu čašu vode i bršljana ložili bi badnjake i iz kuće u kuću pok. stric Milan bi poškropio te badnjake i unda bi se pomolili i popili po drvenu bukaru vina i skuva bi se kruv, a pošto bi bio badnji dan frigali su se ušćipci i to bi se počastilo pošto se ne bi smilo mrsit. Ko bi iša na

¹⁷ Kazivač: Mirjana Šarić.

¹⁸ Kazivači: Marija Pavlinović i Branimir Prgomet.

¹⁹ Usp. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 233.

ponoćku to bi odredio ćaća, mater koje će dite ić. Većinom bi išlo najstarije dite, ili brat ili sestra ali često bi išla cila familija. Povelu bi mazgu, na nju bi natovarili kruva, mesa, slanine i tako bi se naši prijatelji i uža rodbina sastali poda selom da je to bilo jedna divota i poštivanje.²⁰

Iđe se u crkvu a po selu ko ima komin loži jedno veliko drvo- ono se zove badnjak. Unda se on polije vinom na križ i to je blagoslov. Unda se iđe na ponoćku, doček Božića, pivaju se Božićne pisme ovnoć, a onda sutra opet u crkvu.²¹

Na badnju doć bi mi dica se skupili i odili blagoslivljat kuće. Uzeli bi kršćene vode u bukaru i bršljana. Kad bi dolazili u kuću radili bi znak križa na svakim vratima i unda izmolili Očenaša, Zdravo Mariju i Slava Ocu. Domaćini bi molili sa nami i unda bi ko je moga ili tija, da bi nam malo voća, slatka, šta je ima u kući.²²

²⁰ Kazivači: Marija Pavlinović i Branimir Prgomet.

²¹ Kazivačica: Ljiljana Bašić.

²² Kazivač: Branimir Prgomet.

4. Božić

Božić je, kratko rečeno, odraz vremena u kojemu se Crkva počela više nego prije zanimati najprije za Isusovu osobu, a tek onda za njegovo djelo spasenja. Prvi koji su obaviješteni o Isusovu rođenju bili su pastiri. Pastiri u židovstvu Isusova vremena ne samo da nisu bili u cijeni, nego se na njih s prezirom gledalo kao na kockare, lihvare, poreznike i carinike. Prezreni u očima svijeta postadoše te noći miljenici Božji. Njima, neočekivano i bez ikakvih njihovih zasluga, pristupi anđeo Gospodnji i slava ih Gospodnja obasja.²³ Našli su „dijete s Marijom, majkom njegovom“, a zvijezda njihove vjere otkrila im je u tom djetetu Spasitelja svijeta. U liku djeteta prepoznali su Sina Božjega, što su potvrdili padom ničice i poklonom te darovima kojima ga obdariše zlatom kao kralja, tamjanom kao Boga, smirnom ukazujući na njegov ukop.²⁴

Stipandan²⁵ je drugi dan Božića. Veselje oko Božića je i dalje prisutno, a vjernici i taj dan odlaze na misu. Svim Stjepanima, Stipanima čestita se imendan. Narod je taj dan posvećivao konjima jer je sv. Stjepan zaštitnik konja, a seljaci su se tada utrivali konjima. Ivandan²⁶ je treći dan Božića, a ujedno je i blagdan Svete obitelji. Tada bi se u crkvu nosilo vino na blagoslov. Sljedeći dan, na blagdan Nevine dječice djeca su obilazila kuće i pozdravljala ukućane, a domaćice su ih darivale kolačima, voćem i orasima.

*Jutrom bi išla crkvi dica sa keson oko vrata koju bi nam ušila majka, stavila bi u nju smokava i bočicu rakije i od kuće do kuće častilo bi se rakijom i čestitalo bi se Božić i drugi sveci, sutradan sv. Stipan unda sv. Ivan i sve tako do Nove godine. Za božićni ručak bi se uzela voščana svića, odrizala bi se fita kruva i umočila u vino. Unda bi pokapa sa tin po svići i ako se svića ne bi ugasila od prve to bi značilo da tvoji mrtvi žele molitvu.*²⁷

²³ Usp. Matić, Marko, *Povijest i poruka Božićnog otajstva*, *Obnovljeni život* (58) 4 (2003) str. 442, 450, 458.

²⁴ Matić, Marko, *Povijest i poruka Božićnog otajstva*, *Obnovljeni život* (58) 4 (2003) str. 442, 450, 458.

²⁵ Stipanjdán, Stipanje, Štefanje.

²⁶ Ivanjdán, Ivanuš, Janušovo.

²⁷ Kazivači: Marija Pavlinović i Branimir Prgomet.

5. Nova godina

U Rašćanima poznata pod nazivom Mlado lito, Nova je godina veliki blagdan²⁸ koji simbolički označava novi početak. Jedna od zanimljivosti vezana uz ovaj blagdan jest da se „prvi put Dan mira slavio na Novu 1968. godinu na inicijativu pape Pavla VI., koji je tom prilikom poslao prvu poruku: 'Ljudska prava i mir'. Mir u svijetu povjerio je Presvetoj Bogorodici. Od tada papa 1. siječnja svake godine uputi svijetu poruku mira, a Crkva slavi Međunarodni dan mira i molitve za mir među svim narodima.“²⁹ Na svetoj misi vjernici pjevaju božićne pjesme, a posebice se ističe „Narodi nam se kralj nebeski“. Odlazak Stare i dolazak Nove godine u vjernicima budi nadu otpuštanja starih grijeha i svježeg, čistog početka. Iako u stara vremena nije bilo velikoga slavlja kao danas, i tada se je odbrojavalo vrijeme do ponoći. Danas tradicionalni doček ne može proći bez vatrometa, plesa i pjesme. Nakon ponoći može početi slavlje i čestitanje: „Zdravi i veseli bili i dogodine se opet okupili!“.

²⁸ U kršćanskoj je tradiciji 1. siječnja blagdan Blažene Djevice Marije (Bogorodice).

²⁹ <https://hr-hr.facebook.com/Sveci.Katolicke.Crkve/posts/321930447827726> (pristupljeno 27.10.)

6. Sveta tri kralja

Blagdan Bogojavljenja ili Sveta tri kralja predstavljaju završetak božićnih blagdana. U Rašćanima je taj blagdan najčešće zvan Vodokršće no u hrvatskoj tradicijskoj baštini poznat je i pod nazivom Tri mudraca od istoka. Toga dana iz kuće se iznosi božićni bor, a ostatak se ukrasa rasprema i ostavlja za sljedeći Božić. Ono što je karakteristično za ovaj blagdan, kao i za ostale božićne blagdane su posjeti obitelji i prijateljima, dijeljenje kolača, druženje i pjevanje poznatih božićnih pjesama. Ti dani su poticaj vjernicima da i oni potraže Gospodina i poklone mu se. Vrlo je važan blagoslov vode na Vodokršće jer se ta kršćena voda čuva cijelu godinu i koristi u vrijeme blagoslivljanja ognjišta, pojata, životinja, u novije vrijeme i automobila. Narod vjeruje da uza se uvijek treba imati kršćenu vodu koja će vas čuvati od zla. Nakon blagdana Sveta tri kralja svećenik zajedno s ministrantima dolazi u blagoslov kuća. „Do osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća svećenik bi na vrhu unutarnje strane ulaznih vrata kredom napisao G + M + B (početna slova imena mudraca: Gašpar, Melkior, Baltazar) i broj nove godine. U novije vrijeme svećenici na vrhu ulaznih vrata s unutarnje strane lijepe naljepnice s likovima Sveta tri kralja ili Svete Obitelji ispod kojih je natpis istovjetan prijašnjemu pisanom kredom.“³⁰ U nas je tada običaj dati župniku odnosno svećeniku ponešto novca za potrebe župe. Jedan od mojih kazivača, Branimir Prgomet svaki bi badnjak otišao u župnu kuću i donio svećeniku i časnim sestrama 10-20 kg domaćih rašćanskih krumpira, 10 litara domaćeg vina, a ponekad i domaće rakije. Takav običaj je bio čest u vrijeme njegova oca, a Branimir ga je nastavio njegovati do svoje starosti.

³⁰ Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 1, Split, 2007., str. 98.

7. Poklade

Podrijetlo hrvatskih pokladnih običaja seže još u drevna pretkršćanska vremena. Iako označavaju razdoblje od Sveta tri kralja do Čiste srijede, poklade nemaju nikakve veze s obilježavanjem Uskrsa. One predstavljaju oproštaj s redovitim veseljem i grubo rečeno, hedonističkim načinom života. „Sveta tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana i od tada pa do Čiste srijede odvijali su se maskirani ophodi. Ophod maskara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ga: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maskare (mačkare), pjesme, šale i tako dalje. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke; a što ophod maskara čini apotropejskim.“³¹ U tom razdoblju, počevši od Očića³², narod se maskira i veseli, a posebno u utorak navečer pred korizmu. Od Čiste srijede počinje post pa se prije toga obilno jelo i častilo. Pekli bi se uštipci, pila bi se rakija, a i oni siromašniji bi nabavili malo kave i slatkoga. Ti su dani u narodu još poznati kao Velike ili Završne poklade³³.

*Kaže poklade, s guzicon se oklade. Unda počinje post. Ljudi bi se maškarali, odalo se u mačkare i mlado i staro. Oblačilo bi se u staru robu i okreni robu naopako. Unda promini glas, meti mišinu na kosti pa je naspi lugon i kad bi doša u čiju kuću, udri šćapon a lug svukudan. Kūpila se jaja, vuna, voće, duvan i šta bi ti ko da. Gangalo se, pivalo. Bilo je bitno samo da te ne poznadu.*³⁴

³¹Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 493.

³²Očići - zadnja nedjelja prije Božića.

³³Usp. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, *Croatica et Slavica Iadertina* br. 8, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 156,157

³⁴Kazivačica: Ljiljana Bašić

8. Korizma i Uskrs

Veliki ili Sveti tjedan je tjedan pred Uskrs u kojemu Crkva slavi Isusovu muku i smrt. Veliki tjedan započinje Cvjetnicom koja se sastoji se od blagoslova maslinovih i vrbinih grančica te čitanja Muke Isusove kao uvoda u Veliki tjedan. Za Cvjetnicu se održao stari rašćanski običaj umivanja cvijećem. Ujutro na Cvjetnicu ili večer prije, domaćica ubere šaroliko cvijeće. Dok se ostatak obitelji probudi ona pripremi lavor u koji iskida cvijeće. Nakon ustajanja svaki se ukućanin umije cvjetnom vodom. U narodu je ostalo vjerovanje da se tako čistimo od grijeha.

Grieh je ono čega se odričemo u Korizmi. Korizmeno vrijeme je vrijeme velike pokore koju karakteriziraju molitva i post. Iako se danas ljudi većinom odriču čokolade, alkohola i cigareta, nekada to nije bilo tako. Prije su ljudi odriicali psovki, ogovaranja i ljutnje.

Na Veliki četvrtak Katolička crkva ulazi u sveto trodnevlje³⁵ i sprema se za slavljenje Uskrsa. Veliki četvrtak dan je Isusove posljednje večere. Naime, Isus je posljednji put sa svojim učenicima proslavio Pashu i to dan prije samoga blagdana, te ustanovio svetu misu.. U dvorani posljednje večere oprao je učenicima noge, a taj se obred održao i u Rašćanima i Makarskoj. Svećenici i sami peru noge dvanaestorici muškaraca koji zapravo predstavljaju dvanaest apostola. U Novome zavjetu, nakon pranja nogu, svi su učenici zaspali, a Isus je ostao moliti za narod. U noći Velikoga četvrtka izdao ga je Juda.

Veliki petak je spomen-dan Isusove muke i smrti. Na taj dan nema euharistijskoga slavlja. Oltar je „opustošen“, križ je prekriven ljubičastom tkaninom, a svijećnjaci su razbacani. Na taj je dan post obavezan. Ujutro se pripreme uštipci i stavi se kuhati bakalar. Uštipci se nose na križni put koji u Rašćanima počinje točno u podne. Narod uvijek dođe ranije kako bi se prije polaska, pomolili u crkvi Svetoga Mihovila. Križni put traje oko 4 sata hoda. Naši Rašćanci i Rašćanke kantaju u paru. Ide se preko polja sve do crkve Svetoga Stipana. Narod je oduvijek nastojao ići što dužim putem kako bi njihova pokora bila što veća. Dolaskom u Svetoga Stipana, narod se ponovno pomoli i odmori pola sata ili manje. Nakon odmora, križ kreće cestom do Svetoga Mihovila. U Sv. Mihovilu posebno je značajno ljubljenje križa. I djeca i odrasli stoje u dugačkom redu kako bi poljubili križ. Pritom svatko ubaci novčanicu u košaricu sa strane.

³⁵Usp. Dragić, Marko, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, HUM-časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2010. a., str. 81-104.

Velika je subota dan počinka koje uskrsnim bdijenjem prelazi u iznenađenje Isusova uskrsnuća. Na Bilu subotu ostao je običaj umivanja kršćenom vodom, a ako netko ne bi imao blagoslovljene vode, mogao se umiti na potoku. Blagoslov jela na Veliku subotu spada u još jedno crkveno-pučko bogatstvo ovoga kraja. Svaka domaćica uzme košaru i ukrasi je, a potom u nju stavi obojana jaja, sirnicu, sol, zelenu kapulicu... Ta se košara nosi na večernju misu, a nakon mise slijedi blagoslov hrane. Prilikom blagoslova košara se otkrije, a blagoslovljena hrana se objeduje na Uskrs.

Uskrs je najstariji i najznačajniji blagdan u Crkvi, blagdan na koji se Crkva kroz stoljeća pripremala i priprema punih četrdeset, a slavila ga je i slavi pedeset dana. Slaveći Uskrs, Crkva se nije zaustavljala samo kod osobe uskrsnulog Krista, njegove osobne objede i proslave nego je u to slavlje uključivala odmah i njegovo značenje za nas.³⁶ No misa se na Uskrs isključivo bavi uskrsnulim Spasiteljem. Krist, pravo janje uskrsno, izbavlja nas od smrti na život.³⁷

Prije nije bilo jaja nego si mora kùpit bar dvatri miseca unaprid jer kad bi snila kokoš u gnjizdu unda bi ta jaja neko ukra. I sad nemaš jaja za blagoslov. Tribalo je skupit jaja, zavezat ih u lipu, čistu salvetu a nisi ih ima sučin farbat. Unda bi skinili onu korubinu sa čađave kapule koja se je sušila na lisi di se je i meso sušilo, unda nađi peršima, kostriča, diteline, zamotaj jaja i skuvali ih u toj kapuli. Mater bi ih unda zamotala onako lipe sa cvitovima u čisti bili stolnjak i to bi bilo divota vidit. Stavili bi još kruva, nije bilo sirnica niti ikakvih slatkiša nego mlade kapule. Išli bi u vrta, učupali kapule i to ne bi smio gavljat, čepat nego izdaleka raširi nogu i iščupaj jedan bus i očisti je i operi. To bi sve lipo složili i metnili soli i sve odnili na blagoslov.

Sutra na Uskrs, ujutro natašte moraš doć ćaci, materi i svima reć Hvaljen Isus, dobro vam došlo uskrsnuće Isusovo! I unda na siniji bi bila raskrižena jaja i kriv i unda si triba molit: Dobro jutro Gospe moja daruj meni dare svoje, Isus ti je uskrsnuo na veselje sveto Tvoje i spasenje duše moje. Unda se prikrsti, pojidi i ajde svojin puten i spremaj se za u crkvu.³⁸

³⁶ Matić, Marko, *Povijest i poruka Božićnog otajstva*, Obnovljeni život (58) 4 (2003) str. 441.

³⁷ N. N., *Obnovljeni život*, Vol. 5. br. 4 (1924.) str. 251.

³⁸ Kazivač: Marija Pavlinović.

Na Veliki četvrtak misa je uvečer u 8,9 sati. Nose se Barabani. To su prija nosili čobani ali je sad ušlo u naviku da nosi svak. To je šiba koja se posveti i š njom se prija šibala živina Stari bi rekli koju živinu šibneš da je neće ujist zmija.. Danas je manje živine pa se šibaju ljudi. Kad završi misa ta se pruća nosi kući i utiska se poviše vrata na pojati. Na Veliki petak se ide na put križa. Križ ide u podne, od Sv.Mijovila do Sv. Stipana. Prije toga Joko govori litanije (Virovanje, Zdravo Marijo). Kad to završi kreće križ, a za njin kantači. U nas se kanta Muka gorka Gospodina. Na drugin mistin se piva, a u nas se kanta. Ide se u grupan po dvoje. Jedan čita i ide od para do para. U Stipana kad se dođe opet se izmole litanije i stane se po ure. Unda se ide ceston do Mijovila di bude najvažnije, ljubljenje križa. Na Bilu subotu se nosi rana (hrana) na blagoslov u 8 uri večer. U nas je običaj ne donosit ranu sutra na Božić nego u Subotu. Nosi se sirnica, jaja, sol, komadić pečenice i pršuta a današnje mode se nose i kava i čokolada. Kad zazvoni Glorija na kraju mise unda pristaje Korizma. Za Uskrs ja sve spremin prija i iden u crkvu, ja misu ne pušćan. Spreme se sarme, bude lip ručak, svačega bude. Prija bi se na kominu peka kruv i pravijo bi se mramorni kolač.³⁹

³⁹ Kazivačica: Ljiljana Bašić.

9. Jurjevo

Sveti Juraj rođen je između 275. i 281. godine. Baš kao i Sv. Lucija, umro je mučeničkom smrću za vrijeme Dioklecijanova progonstva kršćana 303. godine. Jurjevo se slavi 23. travnja jer taj datum obilježava njegovu smrt.

Kult Svetoga Jurja⁴⁰ je najprije vezan za Palestinu i Egipat, a potom se proširio po cijelom Bizantskom carstvu. Podrijetlom je iz plemićke obitelji. Poslije očeve smrti s majkom je otišao u Palestinu gdje je postao vojnik. Ubrzo je stekao veliku popularnost te je postao i zapovjednik bojišta. No zbog svoje vjere došao je u sukob sa zapovjednom strukturom u vojsci. Nakon majčine smrti svoju je obiteljsku imovinu razdijelio siromasima. Prigodom jedne sjednice Vojnoga vijeća car Dioklecijan iznio je plan prema kojemu je trebao uništiti kršćane, što je Vijeće i odobrilo. Međutim Juraj se žestoko usprotivio nastojeći Vojnom Vijeću dokazati neopravdanost toga progona. Uzaludno ga je Dioklecijan pokušavao podmititi. Juraj je ostao vjeran kršćanstvu pa ga je car dao na sud gradskom sucu Dacijanu. Juraj je uhićen i utamničen. Mučili su ga na najgore moguće načine, ali svaki put bi ga pronašli s potpuno zacijeljenim ranama. Njegovo čudesno ozdravljenje mnoge je obratilo na kršćanstvo. U tamnici mu je Krist objavio da će kroz sedam godina tri puta umirati i tri puta oživljavati. Dacijan je Jurja s pukom doveo u Apolonov hram gdje se Juraj pomolio. Oganj s neba uništio je hram, poganske idole i svećenike, a zemlja je progutala sve nevjernike. Na kraju je Dacijan zapovjedio da Jurju odrube glavu, tijelo iskomadaju i bace u bunar. Međutim, anđeli su iz bunara izvadili i odnijeli Jurjevu glavu.

U hrvatskoj tradicijskoj baštini blagdan Svetoga Jure naziva se Jurjevo, Jurjovo, Jurjevdan, Đurđevo i Đurđevdan. Iznimno je omiljen i štovan svetac kako Zapadne tako i Istočne crkve. Iz nepoznatih razloga se blagdan Sv. Jure u Rašćanima nikada nije posebno slavio.

⁴⁰Usp. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 9, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 271.

10. Ivanje – Sveti Ivan litnji

Sv. Ivan Krstitelj posljednji je starozavjetni prorok. Uz blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) vezuju se pretkršćanski kulturni običaji paljenja krijesova. Neki etnolozi paljenje ivanjskih krijesova⁴¹ interpretiraju kao ostatak Sunčeva kulta. U Dalmaciji je svitnjak sinonim za krijes. Puk je vjerovao da je sv. Ivan zaštitnik vrela voda te da se na izvorskoj vodi treba okupati prije izlaska sunca. „Stara je hrvatska tradicija vezana uz običaje paljenja krijesova oko kojih su do zore ostajali mladići i djevojke. Kad bi vatra jenjala, mladići su preskakali krijes vjerujući da im preko ljeta buhe neće gristi noge. Djevojke su jedna drugoj tri puta preko vatre bacale povezane rukoveti cvijeća. To se cvijeće na Sv. Ivana stavljalo na strehu i u rupice u zidu. Taj je obred imao apotropejski karakter te se vjerovalo da će tako godina biti rodniija sijenom“.⁴² Uz Ivanjske obrede veže se i ime Krijesovalje⁴³ (ladarice, ivančice). To su bile djevojčice koje su na blagdan Sv. Ivana u grupama od četiri ili osam ovjenčane cvijetnim vijencima išle po selima i pred kućama izvodile kolo i pjevale pjesme hvaleći domaćine. Vijence su poslije bacale u tekuću vodu vjerujući da će se udati onamo kuda vijenac otplovi.

U našem Rašćanskom zavičaju, procvit se palio u stara doba, prije 1945. godine i to u sumrak prije sv. Ivana ljitnjega. Iz šume bi se donilo drva na glavice naših brda pa bi se ta drva zapalila i pazilo se da ne bi došlo do požara. Danas neki ljudi drže do tog običaja, ali se procvit pali i pred Prvi maj.

Na zidini iza kuće bila je jedna rupa u koju su se bacale gumene stvari (već tad je postojala reciklaža) i to stare papuče, izvrtače, šlape, opanke, gumenjaši i koja stara guma od bicikla. Ponekad bi se dočepali stare ofucane gume od autobusa. Sve se to sakupljalo do Sv.Ivana litnjeg (24.6.). Mi bi dica cili dan vukli te gume na Kosmelj (brežuljak iza kuće skojeg se vidilo Slivno, Krstatiće, Poljica, Imocki) i slagali ih na rpu. Jedva smo čekali večer da zapalimo svitnjake. Gume bi podžegli ručicom krova (slame) i ložili da bude što veći. Naboli bi komadić gume na brstinu i vrtili unatrag da frcaju iskre ko zvizde. Skakali smo, pivali i stari i mladi do kasno u noć.⁴⁴

⁴¹ Usp. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 56.-62.

⁴² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str. 57

⁴³ Usp. Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica br.21, Etnografski muzej Split, Split 2014., str. 115.

⁴⁴ Kazivač: Mirjana Šarić.

11. Svi sveti i Dušni dan

Tradicija sjećanja na pokojne seže u 7. stoljeće. U hrvatskoj baštini Dušni dan još se naziva Mrtvi dan ili Dan mrtvih⁴⁵. Na taj se dan na groblje nosi cvijeće i pale svijeće. Vjernici prije blagdana plaćaju mise za svoje pokojne. Na sam blagdan dolaze na svetu misu, a prije mise idu do grobova svojih umrlih, stavljaju cvijeće i svijeće. U novije se vrijeme taj običaj pomaknuo na blagdan Svih svetih. "Prvi tragovi općeg slavlja Svih svetih zabilježeni su najprije u Antiohiji i to u nedjelju nakon Duhova. Blagdan Svih svetih slavi se kao spomen na sve poznate i nepoznate kršćanske svece i svetice, a počeo se slaviti kada je papa Bonifacije IV. rimski panteon posvetio Bogorodici i mučenicima (oko 610. god.). Blagdan se najprije svetkovao u nedjelju nakon Duhova, a papa Grgur III., na zahtjev irskih monaha uveo je svetkovanje na 1. studenoga kada je kapelu u rimskoj bazilici posvetio Svim svetim. U vrijeme Karla Velikog blagdan je već bio iznimno proširen. Njegov sin, kralj Luj Pobožni, na zahtjev Grgura IV. 835. godine proglasio je blagdan Svih svetih zapovjednim blagdanom."⁴⁶

„Dušni je dan spomen–dan kada se Crkva sjeća svih vjernih mrtvih. Slavi se 2. studenoga, a ako je taj dan nedjelja, slavi se 3. studenoga. Stari je vrgorački običaj moliti uz svaku grobnicu i nabrajati imena pokojnika koji tu počivaju. Taj običaj sačuvao se do naših dana iako je sve manje svijeta koji čeka ispred svog groba.“⁴⁷

11.1. Brecanje zvona

Običaj brecanja za mrtve održava se u Mrtvoj noći, između Svih Svetih i Dušnog dana. To je poseban način zvonjenja koje se izvodi potezanjem konopa zvona župne crkve sv. Mihovila u Rašćanima. U Mrtvoj noći zvona zvone u paru, a zvoni svatko tko poželi. Najvažnije je da se zvonjava ne prekida.

*U nas se zvoni cilu noć za naše mrtve, ložimo veliku vatru ispred crkve, peku se kumpiri, donese se ušćipaka. Sutra se kite grobovi i pale sviće. Na Dušni dan misa je u Sv. Stipana.*⁴⁸

⁴⁵ Usp. Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, *Obnov. život*, 2013, 68, 3, 417–426

⁴⁶ Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, *Ethnologica Dalmatica* br. 21, Etnografski muzej Split, Split 2014., str. 117.-118.

⁴⁷ Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, *Obnov. život*, 2013, 68, 3, 418.-419.

⁴⁸ Kazivačica: Ljiljana Bašić.

12. Velika Gospa

Velika Gospa je dan svetkovine Uznesenja Blažene Djevice Marije na nebo. Svake godine slavi se 15. kolovoza i taj dan je državni blagdan u Republici Hrvatskoj. Teologija nas uči da je Marijino uznesenje dušom i tijelom na nebo kruna njezina bogomajčinstva, vječnog djevičanstva i bezgrješnog začeca. Na brdu Sionu u Jeruzalemu nalazi se crkva Marijina usnuća iz novijeg doba, gdje je Marija, prema predaji, usnula u Gospodinu. Nedaleko pak od Getsemanija nalazi se njezin grob, danas crkva u rukama pravoslavaca. Dakako da je i prema pravoslavnoj i katoličkoj predaji taj grob prazan jer je Marija, ne samo dušom, već i tijelom uznesena na nebo. Naš hrvatski narod štuje Marijino uznesenje na nebo, pa tako mnogi hodočaste hodajući bosu do Marijinih svetišta, u Sinju, Mariji Bistrici, Aljmašu, Trsatu i druga.⁴⁹ Uoči Velike Gospe kreću ljudi na hodočašća u Gospina svetišta. Ljudi izlaze iz svojih kuća i ulaze u Božje kuće. Na sebe uzimaju odricanje, žeđ, glad i muku hodanja, neugodnosti noćenja, težinu i napor, uzimaju na sebe žegu dana kako bi zadobili bogatstvo duha, kako bi se približili Mariji iz Nazareta, majci Isusa Krista, kako bi je slijedili u svetosti i povjerenju Bogu, ali i dobili zdravlje za obitelj, brak, dijete, ili za nekog bolesnika, ili pak utjehu za svoju rasplakanu dušu. Na Veliku Gospu bezbrojni ljudski stanovi ostaju prazni, a Marijini i Božji puni. To je neka vrsta preseljenja iz ljudskog u božansko, prijelaz našeg hrvatskog naroda, njegovih vjerničkih, kršćanskih predstavnika iz nemoći ljudskog života u svemoć Božjega. To je, zapravo, izlazak iz beznađa i ulazak u nadu. To je spajanje neba i zemlje.⁵⁰

Velika Gospa je bija naš mladenački, jedan veliki doživljaj. Najprije tribali smo obući robu koju dotad nismo, novu. Išli bismo svi u crkvu, i mater i ćaća i nas petoro, šestoro dice. Ćaća bi još rano ujutro se diga i zakla kozle i stavio ga peć, a mater bi skuvala kruv i ispekla ga ispod cripnje. Posli bi se ta sva rana nosila s brda u selo. Mi bi natovarili to na mazgu a svi smo išli pješke. Divojke, od petnest, šestnest godina bi jedvo dočekale lipo se obući u bilo i odit crkvi. Išle bi pješke pa bi se, kad bi došle do jednog vrha prije crkve priobukle pošto su na sebi imale šlake. Unda bi te šlake sakrile u jednu draču i obukle nove uredne cipele i spustile se do crkve. Doli, u selo bi dolazili kumovi, prijatelji i svi bi se zabavljali, pozdravljali, plesali i pivali gangu. Divojke bi pivale gangu ali im otac ne bi dopušta da se ponašaju neodgojeno, da bi im da lipo pivaju, a one bi pivale pismu «Sve ptičice iz gore». Posli crkve malo bi se prošetale divojke s mladićima. Oni bi im kupili po bukaru jabuka ili

⁴⁹Uznesenje Blažene Djevice Marije - Velika Gospa na: (<http://www.zuparovicse.com/hr/index.php/duhovnost/270-uznesenje-blazene-djevice-marije-velika-gospa>) (pristupljeno 27.10.2015.)

⁵⁰ Ivančić, Tomislav, *Oaze života* na : <http://duhos.com/velika-gospa-2/> (pristupljeno 27.10.2015.)

trišanja. Kad bi se vratili kući, užinali bi, bilo bi rodbine, kumova i lipo bismo predikali. Unda bi mi dica gonili živinu u pašu i radili šta je tribalo oko njih. Dođi večer, eto ti mladića, smij i raduj se. Nije se gledalo o bogatstvu ko danas nego je svak svakoga volijo i poštiva. Doša bi i stric Milan, malo bi popio, bio vesel a ne pijan, unda bi on metnia na se suknenu vriću i valja se po podu, sa njim bi uvijek bilo komedije. On bi moju mlađu sestru kad je bila mala stavio u vriću i govorio joj da će je dat živini, kravi Čelini. Unda bi je on odnio materi i reka joj; «Evo san ti donio malo šušnja» i iskrenio bi malu iz vriće. Jednom tako za Veliku Gospu ja i moja rodica File nismo imale šta obuć. Išle smo u pašu i onda se sitile da prodamo jednu ovcu. File je ošla na granicu sa Slivnom u jednog gostioničara i prodala mu ovcu. Uzele mi od ovce te zeru vune krvave od klanja, rep i sakrile to kraj naše kuće. Odrenale mi druge ovce kući i kupile sebi haljine za crkvu. Uvečer mater vidi da fali ovca. Ona je tražila i tražila kad ono vidi ona runo vune u kamenu. Uzme ona runo i vidi da je krvavo i jadona se vrati kući plaćuć: «Evo moje Rude, izijo je vuk»...I tu smo tajnu nas dvi čuvale dok je nije izdala File nakon trinest godina kad se vratila iz Australije, na jednom obiteljskom okupljanju.⁵¹

⁵¹ Kazivač: Marija Pavlinović.

13. Usmene priče

Jedna od ponajboljih narodnih mudrosti je bila i ona, indijanskog poglavice Seattlea koju je uputio 1854. god. Velikom bijelom poglavici u Washington: „Prodamo li vam zemlju ... Morat ćete učiti svoju djecu da im je zemlja mati. Pljuje li čovjek na zemlju, pljuje i na sebe.“⁵²

Usmene priče obuhvaćaju: bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale i legende. Usmene priče se, primjerice, u talijanskoj, engleskoj, američkoj filologiji nazivaju legendama. U hrvatskom jeziku poznati su nazivi: priča, pripovijetka, pripovijest, bajka, basna, kazavica (kazalica), vjerovanja. Narod usmenu prozu naziva: priče, beside, legende.⁵³

U svom radu koristila sam se pričama, besidama koje su mi ispričali moji kazivači, a koje su ostale u njihovim sjećanjima poput nekakve predaje, nasljeđa koje oni žele prenijeti na iduće naraštaje. Ta priča postaje simbol, nevidljivi dokaz nečega što se dogodilo i što ne smije ostati zaboravljeno. Danas usmena priča poprima drukčije značenje, za mene ona postaje nešto čemu svjedočim svaki dan: ležeran razgovor, pripovijedanje proživljenog, prisjećanje starih zgoda... No, to ne znači da je ona nevažna, dapače i danas je važna! U kulturi življenja modernog doba usmene priče gotovo da zamiru jer se čovjek sve više okreće onoj nevidljivoj komunikaciji, bežičnoj, u kojoj nije potrebno čuti pripovjedača da bi razgovarali. Usmena priča nije samo razgovor, ona je bogatstvo koje čovjek prenosi drugima.

13.1. Priča o volu

Jednom me je mater poslala u pašu, da potaren ovce, koze i našeg vola koji se zva Kitonja. On je bio dobar, uvijek je tražio lipu travu, ali taj put on se popeo na jedan kamen, a ja: «Na Kitonja, na!!», kad on meni ko za dešpet nije tio nego nogon tuče, tuče i zakondrlja se niz brig. A on bio težak, bilo u njemu 200 kila, ali fala Bogu nije mu bilo ništa. On kad je doša sebi doša je k meni i miluje se, koda je zna da sam mu ja rekla da ne ide tude.

⁵² Nepoznati autor, izvor s interneta; pronađeno u: Rijavec Majda, Miljković Dubravka, *Tko su dobri ljudi?: Psihologija pozitivne osobe*, IEP, Zagreb, 2006.

⁵³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 249.

Unda posle nije bilo problema sve dok ga jednom u komšiluku nije izazvala. Kitionja jednom tuda pasa travu, oko njene kuće. Ona je uzela omrčenu toljagu i po njemu, po kostima. Jedvo je on doša kući, nije moga unić u pojatu. Mater mi govori šta je kitionji a vidi se da je vas izmrčen. Jer je on bio roze boje a po njemu sve crno. Mater je unda napravila salamuru od soli i vode i stavila mu na leđa. Kad se oporavio uvik kad bi on nju čuo da je blizu odma bi diga rogove i potrča prema njoj. Dotad nikoga nije ubojo, a tog dana u podne ona je nosila travu u naramku, a bila trudna. On je nju oćutio i zaletio se da će u nju. Mi dica i ćaća odma poletili i zaustavili ga tako da joj nije bilo ništa, ali on je na nju uvik bio kivan. I tako kad je on ostario svakome je bilo ža jer ga je tribalo ubit. Mi smo svi tada plakali i sićamo ga se i danas, nakon pedeset godina.⁵⁴

13.2. Prića o ženidbi

U nas se dolazilo na silo, nas smo dvi divojke u kući bile, znalo bi se u nas skupit po dvadeset momaka od svaklen. Ja sam se udala od sedamnaest i po godina, rano. Zagledali se Tonći i ja i unda on dolazio, bile su zaruke. On je meni da zlato (prsten – veru, narukvicu i lančić), a moji su se morili za me potpisat jer san bila ispod godina. Dotu je meni spremila mater samo taku: vriće, uže, zovnice, kuverte (tkani prekrivači za krevet, zvale su se pređarice i krparice), kušine, sukance, jorgane, vidro, metlu, tapete, pijate...Malo san ja to koristila, više mi stoji za uspomenu. Prvo smo se vinćali u općini, unda u crkvi. Na piru se pivalo duboko u noć, bila harmonika, nazdravljalo se, ko na svakome piru. Ali danas se brak ne poštuje ko što je nekad.

⁵⁴ Kazivač: Marija Pavlinović.

14. Dnevne aktivnosti

«Kad bi bila škrip zemlje iz koje raste samo jedna loza, samo jedna maslina, jedna smokva, opet bi bila moja domovina.»

Petar Gudelj⁵⁵

Kad bi bilo lito, ujutro bi se rano digli, znalo se ko će u pašu a ko u školu. Ponili bi vriću, uže, srp i kosor, učupaj trave, usici grma. Nikad nisi smijo doć kući prazan. Mater bi kuvala ručak i po kući bi čistila. Mi dica bi pomagali i unda opet popodne u pašu ili napolje. Unda bi se plijo kumpir, slatkovinu i litavac bi se čupali da ne bi sve zaraslo. Posli paše muzli bi krave i koze, pravili bi sir i nosili im slame. Unda bi se u stap ulilo mliko kiselo i uzela se probušena mećaja od metar i dvadeset kojom bi se melo. Od toga bi se stvorilo maslo koje se onda izvadi i metne se u jedan sud i tamo se posoli da se ne pokvari. Kad se više toga skupi to se rastopi na tavi i ulije se u jedan lonac da se ladi. S tizin se frigaju jaja na kajganu.⁵⁶

Ja i sestra mi Anđelka, imale smo težak život, nejake ošle po tuđemu svitu. A uvik smo bile složne, za razliku od današnje dice. Tako jednom prilikom mater odila u Primorje radit po dnevnice i za plaću joj dali maslinova ulja. Ona je to donila kući i ostavila kraj vrata. Mi sestre bile male, ostale same kući, zaključala nas mater. I moj sinko, to su bila ona drvena vrata i bijo krakun i meni Anđelka govori da ja nju podignem pa da moremo vrata otvorit. Tribalo je izvuć taj krakun a isto nismo uspile dohavit ga. I Anđelka ti se popne na tu demejanu od ulja i privrne se ulje svekoliko. I izašle mi vanka i za vrata zavezale konop i unda ja vrtila a ona priskači. Kad smo čule da mater dolazi, biž u kuću. A kad je mater vidila, poludila. I ko je to napravio, kako?! Anđelka govori nisam ja, a ja govorim nisam ja. Mi jedna drugu ne bi izdale.⁵⁷

⁵⁵ Gudelj, Petar, *Kad bi bila škrip zemlje u: Raščane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Raščane 2000., str. 97.

⁵⁶ Kazivač: Branimir Prgomet.

⁵⁷ Kazivačica: Ljiljana Bašić.

Nije unda škola bila ko što je danas. Odilo se u školu, a posli škole uzmi zalogaj kruva i ajde u pašu. Nisi se smija vratit prazan iz paše, nego uvik ponesi grmlja ispod ruke. Učilo se večer, prid svićon. U školi smo bili solidni, a učitelji nam bili zafrkani. Pretežno su bili Srbi, a mi smo volili odit u crkvu. Mi smo odili krijomice na vjeronauk, k popovon kući. Nami je ćaća bijo remeta i mrtvozornik. Remeta je bijo onaj koji zvoni i služi popu. Mi smo dica bili vezani uz crkvu, odili smo na rozarije i svaku nedilju na misu. A sutra bi te učitelj ispita, izrešeta, a nisi ima kad naučit sve. Znalo se dobit šiba, ali muški bi više dobili. Oni bi se ujasili, ne bi tili slušat. Unda bi sami išli ubrat sebi šibu – drinovaču, jasenovaču. Ako nisi zna, nije te on smijo zato ubit, da bi ti jedinicu. Al bi te zato kući mater dobro izbrecala.⁵⁸

⁵⁸ Kazivačica: Ljiljana Bašić.

15. Specifičnosti Rašćanskoga kraja⁵⁹

15.1. Bikla

Još od starih Rimljana poznati je napitak koji se priprema miješanjem vina i mlijeka. Proslavio ga je Ovidije, a spominje ga i Pavao Đakon u 8.stoljeću. Među južnoslavenskim narodima ovo je piće poznato već stoljećima. U čast tome piću u Vrgorcu se već preko 15 godina održava kulturna manifestacija Biklijada. Bikla se pravi sa starim vinom jer je mlado vino iz bačve preslatko. Kada se vino odlije u bačve, onaj ostatak vina s dropom koji je ostao u badnju zatvori se pijeskom kako drop više ne bi hvatao zrak. Takvo vino ispod dropa, kada se počinje pretvarati u alkohol, ili kako bi govorili naši stari „užesta se“, miješa se s kozjim mlijekom. Tko voli jaču biklu, ulijeva više vina. Vino za biklu treba biti opolo, a ne crno ili bijelo. Za biklu se kaže da čovjeku daje kripost jer se uz nju, ali i komad slanine i kruha, ima puno više snage za fizički rad.

15.2. Rondari

Krajem šezdesetih godina prošloga stoljeća oko rondara je bilo više običaja koji su se nažalost do danas u potpunosti izgubili. U gotovo svim dalmatinskim župama, čuvari Isusovog groba se zovu Žudije. U Vrgoračkoj krajini, pa tako i u Rašćanima oni se zovu Rondari. Taj naziv dolazi od talijanske riječi ronda koja u prijevodu označava stražu, ophodnju ili patrolu. U ovome slučaju to je bio naziv za čuvare Isusovog groba.

15.3. Baraban

Na Veliki četvrtak, poslijepodne, kada bi se postavio Isusov grob prije mise i obreda pranja nogu, održavao bi se običaj Barabana. Barabani su bili rondari, a i ostali su mogli sudjelovati. Običaj bi se sastojao u tome da bi se sa šibom lupalo po klupama kako bi se izazvala velika buka u crkvi. Pazilo se da se ne napravi šteta, a Barabani su prestajali lupati s početkom mise. Nisu svi svećenici dozvoljavali Barabane. Taj običaj je narodu i danas ostao zanimljiv i značajan, a postoji i uzrečica kada nekoga pitaju kada će doći u crkvu, taj bi odgovorio: “Doć ću na Barabane“.

⁵⁹ Ove su specifičnosti napisane u razgovoru s kazivačima, a pisane su u dijalektu kako bi ostali vjerni rašćanskom, narodnom izričaju.

15.4. Križni put

Procesija kreće od crkve sv. Mijovila na Selakove Vinice, odatle na Kovačevića selo kroz cilo polje na kojemu križonoša stopi križ u svaki bunar sa živom vodom na koji naiđe, a ima oko 12 starih bunara. Tako on blagoslovi vodu koja je u njima. Unda se dolazi u Vodenjak, a iz Vodenjaka u crkvu sv. Stipana di se odmara oko po ure. Posli se ide glavnom cestom ponovo do sv. Mijovila di se ljubi križ i održavaju drugi obredi. Cilim se putem kanta Muka, a kantaju je parovi. Kantači mogu bit i muški i ženske, a obično bude 8 parova koji pivaju svo to vrime dok traje Križni put. Na ulazu u crkvu svaki par na vratima iskanta: „Sine Božji budi hvaljen, po sve vike vikova, amen!“.

15.5. Buklija

Kada bi se u stara doba netko ženio i kada bi svati prolazili kraj neke kuće, onda bi netko iz kuće iznio bukaru punu vina i tko je od svata htio piti, mogao je, ali kulturno je bilo ne napiti se. Danas se u okolici Vrgorca buklija pravi tako da se uz cestu kojom prolazi svadbena povorka stavi stol s raznim žesticama i vinom. Naši stari bi rekli mladima: „Kad se budete ženili, iznit ću van bukliju!“.

15.6. Prstenak

Naziv prstenak se veže uz društvenu zabavu na kojoj se prsten skrivao u ruku jednoga od sudionika i onda umijećem i vještom procjenom osobe koja „para“ pronalazio. Sudionici zabave, najčešće okupljeni oko stola, držali bi ruke ispod stola dok bi se prsten skrivao i tako bi prsten kružio nekoliko minuta i završio kod jedne osobe. Nakon toga svi bi morali staviti ruke na stol, a u jednoj od njih bio je skriven taj prsten. Onaj tko para bi pogađao govoreći: „U ovoj je ruci, otvori je, daj prsten!“. Ako bi pronašao prsten, skupio bi bod. Igra na prstenak odvijala se najčešće u večernjim satima, a sudjelovali su mladići i djevojke.

Rječnik

Bija - bio

Brstina- grančica

Cripnja - peka

Cokule - cipele potkovane čavlima

Čarkva - crkva

Čeljade - čovjek

Čorape - čarape

Četnička kama - koljački nož

Čepat, gavljat - ostavljati duboke tragove na zemlji

Dočići - mali doci, obradive površine

Dica - djeca

Divojke - djevojke

Di - gdje

Divenice - krvavice, kobasice

Gazete - čarape

Gdi - gdje

Ganga - stari način pjevanja

Gudane - svinje

Gumenjaši- gumene cipele

Iđe - ide

Iko - itko

Imota - imotsko polje

Izbrecat - istući

Izijo – pojeo

Izvrtače- vrsta cipela

Jaspre – novce

Jorgan – poplun

Korubina - kora

Kosor - služi za sječu grmlja, poput velikog srpa

Konaba - konoba u smislu podrum

Komšiluk – susjedstvo

Krakun - zapor za vrata

Kršćena - blagoslovljena

Kruv - kruh

Kantana - glavna misa

Koca – kolca

Komin- kamin

Kušin - jastuk

Likovite - ljekovite

Litavac - ljepljiva trava

Ladi - hladi

Mačkare - maškare

Marva - životinje

Martac - mrtvi dan, mrtvac

Mećaja - drveni štap od kljena kojim se miješalo mlijeko

Metnit - staviti

Miovil, Mijovil - Mihovil

Mirić - mjehur od svinje

Mišina - mjeh, ovčja koža

Niki - neki

Naramak - krilo

Njiova - njihova

Navisiti- staviti kuhati

Odit - ići, hodati

Odrenale - odvele

Oduvik - oduvijek

Oka - stara mjera

Omrčenu - zacrnjenu

Ondi, unde - ondje

Ovnoć - cijelu noć

Pojata - slamnata kućica za životinje

Posli/e - poslije

Predikali - pričali

Pušćat - pustiti

Puvali - puhali

Rpa- hrpa, gomila

Saranč - bunar

Somun - štruca

Sićamo - sjećamo

Sinija - stol

Slutija - slutio

Sud - posuda

Su čin - sa čim

Svaklen - svukuda

Svića - svijeća

Svitskog - svjetskog

Svitnjaci- krijesovi

Svitlati- čistiti

Šajkača - četnička kapa

Šćap - štap

Šporet- štednjak

Teća- lonac, posuda, zdjela

Tin/tizim - tim

Tude - tu

Turija - predio Župe

Ubijstva - ubojstva

Udilaše - stesaše

Ufatiše - uhvatiše

Ujasit - skupiti se

Ujist - ujesti

Unda - onda

Unić - ući

Ušćipci - uštipci

Varićak guvanjski - drveno posuđe u koje bi stalo 6-12 kg

Vas - sav

Veruge - lanci

Višćice - vješćice

Vrića - vreća

Zakondrlja - zakotrljao, otkotrljao

Zeru – malo

Zovnica - pletena torbica

Živina - stoka

Zaključak

Kada bi pisali povijest samo jednog sela, samo jednog čovjeka, samo jednog doživljaja, nekoliko stranica bi nam bilo premalo. Toliko je osjećaja, misli, uzbuđenja kojih se prisjećamo pričajući našu povijest i svi naši doživljaji se ne mogu opisati riječima.

Nakon toliko godina provedenih u poštivanju starih narodnih i najvećim dijelom crkvenih običaja možemo reći da su Rašćane zaista jedno malo, ali nepresušno vrelo kulturnih i duhovnih vrijednosti. Njegova tradicija, zasnovana na tim crkvenim pobožnostima i na neprekidnoj vjeri u bolje sutra te vjeri u obnovu života u svim zaseocima, vjerno je očuvana u sjećanjima brojnih književnika, svećenika i potencijalnih kazivača kojima ne poznamo broj. Ponekad nam se čini da su svi ovi zapisi čak i premalo, da su oni samo dio „kolača“ kojeg možda nikada nećemo vidjeti u cjelini, ali moramo biti zadovoljni jer su zapravo takvi iskazi itekako neprocjenjivo i raznoliko crkveno-pučko bogatstvo.

Bogatstvo koje prenosimo našoj djeci i drugima će biti zaboravljeno ako to ne budu znali čuvati. Tako i mi, danas trebamo pamtit i čuvati našu prošlost, ali i gledati u budućnost i nadati se najboljem. No, bez obzira vjerujemo li ili ne narodnim pričama činjenica je da će one uvijek biti dio naše tradicije kojom se možemo i moramo ponositi.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Terensko-istraživački zapisi – Vlastite rukopisne zbirke

Popis kazivača:

1. Branimir Prgomet Šimić - rođen 12. 3. 1939. god. u Gornjim Raščanima, život je proveo radeći na zemlji i ubirući njene mukom stečene plodove. Po zanimanju je bio zidar, ali bavio se i stolarskim poslovima, u slobodno je vrijeme popravljao satove, kišobrane, klesao kamen , radio različite skulpture od stiropora, izrađivao stara glazbala od drveta-poput gusli, radio namještaj, parkete, kamine, sve prostorije u kući, sanitarije i sl. Uglavnom jako svestran čovjek koji je dio svog zanata izučio radeći desetak godina u Njemačkoj kao građevinski radnik. U mirovini se suočio s najtežim periodom života i nažalost, izgubio bitku s bolešću.
2. Marija Pavlinović - rođena Prgomet, 1. 5. 1941. god. u Gornjim Raščanima, jedan dio života provela je na selu, a već se u adolescentskim danima preselila u Makarsku. Radila je na sportskom centru i tako upoznala mnogo ljudi kojima je pričavala svoje zgrade iz mladosti. Sada je u mirovini, a dane kratki pričanjem o svojoj obitelji i životu na selu te ako stigne izrađuje goblene različitih oblika.
3. Mirjana Šarić – rođena Prgomet, 2.1. 1960. god. u Gornjim Raščanima, najmlađa je od šestoro djedove djece. Ona je Branimirova i Marijina sestra koja je već u ranoj mladosti otišla živjeti u grad. Radi kao učiteljica u Osnovnoj školi Stjepana Ivičevića u Makarskoj, a u slobodno vrijeme osmišljava kreativne radionice za djecu, izrađuje neobične predmete za zabavu i uživa s unučićem. Iako je vrlo rano napustila selo, u srcu su joj ostala urezana sjećanja i godine provedene s obitelji na selu.
4. Ljiljana Bašić – rođena 11.10.1955. god. u zaseoku Miloši u Župi. Sa završenom osnovnom školom otišla je zarađivati dnevnicu kako bi prehranila svoju obitelj. Sada je domaćica, radi od jutra do mraka. Njezine dnevne aktivnosti su raznolike, od čuvanja stoke preko težačkih pa sve do kućnih poslova. S veseljem kaže da nema slobodnog vremena, ali zato dosta vremena provodi sa svojom unučicom Anđelkom.

Literatura

1. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
4. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrсни običaji, Korizmeno-uskrсни običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
5. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina Vol. 10, No. 10, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014.
6. Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, Obnovljeni život, časopis za filozofiju i religijske znanosti, Vol. 68, br. 3, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417.- 426.
7. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
8. Dragić, Marko, *Sveto trodnevlje u duhovnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće kulture, Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasijska baština Bosne i Hercegovine, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina, Zbornik radova VI. Međunarodnog znanstvenog simpozija Zagreb-Sarajevo, 2008., Zagreb, 2010., str. 212-249.
9. Dragić, Marko, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasijskoj baštini*, HUM- časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2010a., str. 81-104.
10. Dragić, Marko, *Sveta Lucija u katoličkoj sakralnoj i svjetovnoj baštini Hrvata, Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe, br. 24, Mostar, 2010., str. 129-153.
11. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 9, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 269-313.
12. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 1., Split, 2008., str. 67-91.
13. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 414-440.

14. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
15. Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica br.21, Etnografski muzej Split, Split 2014., str. 103-124.
16. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 1, Split, 2007., str. 96-117.
17. Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 8, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 155-188.
18. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
19. Gudelj, Petar, Kad bi bila škrip zemlje u: *Rašćane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Rašćane 2000.
20. Ivančić, Tomislav, *Oaze života* na: <http://duhos.com/velika-gospa-2/> (27.10.2015.)
21. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
22. Kovačić, Slavko, Četrstoljetna crkva sv. Mihovila u Rašćanima u: *Rašćane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Rašćane 2000.
23. Kovačić, Slavko, Izbor iz povijesnih vrela o župi Rašćane u: *Rašćane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Rašćane 2000.
24. Matić, Marko, *Povijest i poruka Božićnog otajstva*, *Obnovljeni život* (58) 4, Zagreb, 2003., str. 441-460
25. N. N., *Obnovljeni život*, Vol. 5. br.4 (1924) str. 251.
26. Pavlinović, Vjeko, Žrtvama u spomen u: *Rašćane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Rašćane 2000.
27. *Rašćane - Sv. Mihovil, 1600-2000. g.* (izdana u kolovozu 2000.god.), skupina autora, Tiskara»Poljica»-Dugi rat
28. Selak, Mate, *Moje Rašćane* u: *Rašćane- Sv. Mihovil, 1600. - 2000.g.*, Župa Solinskih mučenika – Solin, Rašćane 2000.
29. Uznesenje Blažene Djevice Marije - Velika Gospa na: <http://www.zuparovisce.com/hr/index.php/duhovnost/270-uznesenje-blazene-djevice-marije-velika-gospa> (pristupljeno 27.10.2015.)

30. Nova godina na: <https://hr-fb.facebook.com/Sveci.Katolicke.Crkve/posts/321930447827726> (pristupljeno 27.10.)

31. Pjesmarica nepoznatog autora, obiteljsko nasljeđe

Sažetak

Rašćane vjerno prikazuju kakav je bio život u malim dalmatinskim selima i kako su narodni običaji ostali živjeti u sjećanjima ljudi. Brojni ratovi, strani osvajači i neprijatelji ostavili su traga kako na crkvama tako i na ljudskim srcima. No mještani su se hrabro borili, gradili crkve, obnavljali selo i usprkos svemu sačuvali svoju tradiciju. Tradicija ovoga malog sela jedino je nasljeđe koje su nam ostavili naši preci. Bogata crkveno-pučka baština izvrstan je podsjetnik na sve ono što se nekada davno poštivalo, na život koji nije bio nimalo lagan, na molitvu i poniznost prema Bogu, i upravo na toj snažnoj vezi izgradio se novi život. Svako selo slavi blagdane na svoj način. Tako i Rašćane slavi Boga i Djevicu te im zahvaljuje na darovanom bogatstvu i miru. Premda ne nužno u Rašćanima, rašćanska djeca s tom sviješću odlaze u svijet. Iako je većina njih otišla živjeti u grad, oni nisu zaboravili svoje selo i svoje porijeklo. Ono za njih predstavlja domovinu, majku kojoj se na kraju svoga puta vraćaju i u njoj mirno snivaju vječni san. Ta im je domovina usadila prave vrijednosti, a na njima je da odluče kako će i hoće li iskoristiti to neprocjenjivo bogatstvo.

Summary

The village of Rašćane faithfully represents the life of small Dalmatian villages and the traditions which remain vivid in the memories of its inhabitants. Numerous wars, foreign conquerors and foes all left their trace on both its churches and the human hearts. But the locals fought bravely, built churches, renewed the village and preserved their tradition against all odds. The traditions of this small village are all that remain of our forefathers. A rich folk-christian heritage serves as an outstanding remainder of everything that was long ago respected, of a hard life, prayer and humility before God which all form a foundation from which new life prospered. Everyone celebrates holidays in their own way. In Rašćane too, there is a distinct way of celebrating God and the Holy Virgin and praising them for the wealth and peace which they provided. Although not necessarily residing in Rašćane, the children of the village move away carrying these thoughts on their minds. Most of them may have gone to live in the cities, but they never forget their origins. For them it represents their homeland, the mother they return to at the end of their paths to peacefully dream their everlasting dream. This homeland has instilled them with true values and it is up to them to decide whether they will make the most of that invaluable treasure.